

RECEPTAREA PROTOEVANGHELIEI LUI IACOV ÎN TRADIȚIA ORTODOXĂ

Preot conf. univ. dr. Dorin Gabriel Pandeale

THE RECEPTION OF IACOV'S PROTOEVANGELIUM IN ORTODOX TRADITION

Abstract: One of the most interesting and enigmatic writings of the postapostolic era is Jacob's Protoevangelia, also known as „The Birth of Mary. The Revelation of Jacob“, but also under other names, given its spread in a very large number of manuscripts in various translations and with successive reshuffles. This protoevangelia was used as early as the 2nd century by Christians, immediately after its writing around 140, during which time there was no very clear demarcation between the later canonical texts and the rest of the documents. Therefore, this text was for a time considered „evangelically“ considered to be written by Jacob, the Lord's relative.

Keywords: reception, protoevangelium, tradition, canonical

Una dintre cele mai interesante și enigmatice scrieri ale epocii postapostolice este Protoevangelia Lui Iacov¹, cunoscută și sub denumirea de „Nașterea Mariei. Apocalipsa lui Iacov“, dar și sub alte denumiri, dată fiind răspândirea acesteia într-un număr foarte mare de manuscrise în diverse traduceri și cu remanieri succesive. Aceasta protoevangelie a fost folosită încă din secolul al II-lea de către creștini, îndată după scrierea ei în jurul anului 140, perioadă în care nu exista o delimitare foarte clară între textele devenite ulterior canonice și restul documentelor². Prin urmare, acest text a fost pentru o perioadă de

¹ Émile de Strycker, (introduction et traduction), „La forme la plus ancienne du Protévangile de Jacques : recherches sur le Papyrus Bodmer 5“, Société des Bollandistes, Bruxelles, 1961. Pentru detalii privind istoria textului, a traducerii și dezbaterii filologice asupra textului, precum și : Albert Frey (introduction et trad.) „Protévangile de Jacques dans Écrits apocryphes chrétiens“, tom 1, Bibliothèque de la Pléiade, édition Gallimard, Paris, 1997, p. 73-104.

² Vezi edițiile critice valoroase semnate de : Emile Amann, „Le Protevangile de Jacques et ses remaniements latins“, Letouzey et Anne, Paris, 1910. 404 p. Vezi H.Reinder Schmid, Protoevangelium Jacobi, Commentariis, Assen, 1965.

timp considerat ”evanghelie”³ considerată a fi scrisă de Iacov⁴, ruda Domnului. Relația dintre textele canonice și cele extracanonice sau apocrife a fost una tensionată, de-a lungul secolelor, dar în secolul al XX-lea au fost făcute progrese imense în ceea ce privește critica textuală și relația de interdependență dintre textele ulterior intrate în canonul biblic și cele extracanonice. În ultimii 50 ani, patologiile, pornind de la structura tripartită a acestui text, fragmente autonome bine delimitate unele de altele, cu personaje principale diferite, au concluzionat că avem de-a face, la fel ca și în cazul Didahiei celor 12 Apostoli, cu o construcție succesivă⁵, scrisă de mai mulți autori în decurs de câteva decenii, pornind din anul 140⁶ și continuând spre anul 200⁷. Dacă în istoria literaturii patristice, relația dintre textele apocrife și textele canonice nou-testamentare au fost privite ca tensionate, ultimele cercetări arată că atât protoevanghelia lui Iacov cât și evangheliile după Sfântul Matei și Luca s-au inspirat de aceleași texte antice des uzitate de tradiția vie a Bisericii creștine a secolului al II-lea⁸.

Referindu-ne strict la această fascinantă lucrare a secolului al II-lea, trebuie să spunem că motivațiile scrierii acesteia ar putea fi, pe de o parte, respingerea opiniei ereticilor iudaizanți sau ebioniți care vorbeau despre o naștere naturală, strict biologică a pruncului Iisus din sfânta Fecioară Maria, iar pe de altă parte, afirmarea fecioriei Maicii Domnului *ante partum, in partum et post partum*, afirmând astfel dumnezeirea nașterii lui Iisus și neprihănirea Maicii sale. Autorul protoevangheliei încearcă să apere nevinovăția Fecioarei Maria împotriva și a altor categorii deeretici precum : docheții sau creștinii cu vederi gnostice, ori encratiții. Toți aceștia negau fie nașterea supranaturală a lui Hristos, fie aspectul uman real al nașterii Sale, fie fecioria Maicii Domnului.

O altă motivație a scrierii acestei protoevanghelii este reprezentată de apariția problemei ”fraților și surorilor Domnului,” expresie folosită de sfinții evangheliști Marcu VI, 3-4 și Matei XIII, 55-56. Aceste expresii au produs o oarecare confuzie între unii dintre membrii comunităților creștine de la finele secolului al II-lea și începutul secolului al IV-lea, printre ei fiind elchesaiți și

³ C. Michel, ”Le Protévangile de Jacques”, în *Évangiles apocryphes*, Paris, 1911.

⁴ Paternitatea acestei opere nu poate fi atribuită Sfântului Iacov, ruda Domnului (+62), unul dintre fiii Dreptului Iosif din prima sa căsătorie, opinie împărtășită de majoritatea patrologilor contemporani. Autorul acestui text este cel mai probabil un păgân convertit la creștinism, contemporan apostolilor, care a avut acces la acele texte ce au stat la baza evangheliilor după Sfinții Matei și Luca, dar și la o serie de ”agrapha”, pe baza cărora a redactat opera sa.

⁵ E. Cothenet, ”Marie dans les apocryphes,” edition Beauchesne, Paris, 1961, p. 89.

⁶ Pornind de la criticile aduse dumnezeirii nașterii lui Iisus din Fecioară de către filosoful Cels, pe la anii 177-180, E. Norelli consideră că autorul lucrării, cunoscând aceste calomnii, a dorit să le respingă, fapt care a constituit unul dintre motivele principale ale genezei acestei opere.

⁷ Cristian Bădiliță, ”Evangheliile apocrife”, Editura Polirom, București, 2002, pp. 32-34.

⁸ Enrico Norelli, ”Fecioara Maria în scrierile apocrife”, trad. De Ștefan Munteanu, Editura Doxologia, Iași, 2020, p. 12.

ebioniți⁹. Protoevanghelia îl prezintă pe dreptul Iosif ca pe un bărbat văduv, vîrstnic și venerabil printre fiii lui Israel, avînd patru copii din căsătoria sa. Dezbaterile mariologice însă au continuat mult timp după apariția protoevangheliei lui Iacov și nu vor avea o soluție definitivă decât după ce s-au încheiat lucrările Sinodului al III-lea Ecumenic de la Efes. Se poate afirma că protoevanghelia aceasta a deschis calea marilor dezbateri doctrinare cu privire la Fecioara Maria și, implicit, asupra dogmei hristologice.

Receptarea protoevangheliei lui Iacov în Tradiția Bisericii s-a produs *selectiv și treptat*, eliminându-se acele elemente care aveau un caracter legendar sau simbolic. Aceste două atribute, sunt cheile de boltă ale receptării ei în spațiul Tradiției bisericești și ele exprimă cel mai bine procesul de osmoză dintre Tradiția sfântă a Bisericii și textul analizat. De la momentul scrierii sale, așa cum este astăzi văzută protoevanghelia, drept un text construit în două sau trei etape și sub mîna unuia sau a mai multor autori, ea a traversat mai multe perioade în ceea ce privește influența acesteia, precum și în ceea ce privește aportul la cristalizarea dogmei mariologice. Din acest punct de vedere se poate spune că scrierea acesteia, a ținut pasul cu contextul istoric al secolului al II-lea și a dat răspunsuri potrivite provocărilor teologice ce se iviseră în secolul al II-lea.

O primă problemă discutată în tratatele de patrologie o reprezintă receptarea selectivă a unor elemente din protoevanghelia lui Iacov. Dacă mult timp a fost exclusă orice influență din partea acesteia în cultul, doctrina și arta bisericească, în ultimele decenii, această opinie a fost depășită. Pornim de la ipoteza plauzibilă că la baza sfintelor evanghelii și a protoevangheliei lui Iacov se găseau tradiții scrise și orale locale ce formau Tradiția vie a Bisericii, toate aflându-se într-un proces marcat de o anumită efervescență doctrinară și literară. Odată cu cristalizarea canonului biblic prin deciziile sinodului de la Laodiceea - 363, circulația și multiplicarea acestor texte apocrifă era restricționată. Valorizarea lor totuși a continuat să se producă prin intermediul episcopilor care au integrat pasaje întregi din această protoevanghelie în omiliile lor în încercarea de a apăra dogmele Bisericii, dar și prin definiții dogmatice ale sinoadelor locale și generale.

Nașterea supranaturală a pruncului Iisus a fost pusă în discuție începînd chiar din secolele I și II de către iudaizanți, păgâni, elkesaiți și ebioniți, iar în secolele al III-lea și al IV-lea de către arieni și, mai apoi, de către nestorienii. Adevărata dispută mariologică a început totuși în zorii secolului al V-lea

⁹ Ebioniții venerau o pseudoevanghelie după Matei și credeau într-o naștere naturală a lui Iisus din Fecioara Maria. Aceeași acuzație o va folosi și Cels în pamfletul său anticreștin, *-Cuvînt adevărat*, scris în jurul anilor 177-180, căruia i-a răspuns magistral Origen în anul 248. Cels o acuză de neînfrînare pe Fecioara Maria, considerînd că a fost sedusă de un soldat roman, Panthera.

prin predicile lui Nestorie¹⁰, cel care învăța că Fecioara Maria a născut pe omul Hristos, cel care nu este Fiul lui Dumnezeu. Aceste opinii au creat o reacție virulentă în cercurile teologice și politice ale imperiului. Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes a legiferat cu privire la dogma mariologică, cea prin care i se recunoștea sfintei Fecioare calitatea de Theotokos-Născătoare de Dumnezeu, altfel spus, că Fiul său este și Fiul lui Dumnezeu adevărat, potrivit Tradiției vechi a Bisericii exprimată limpede prin scrisul Sf. Chiril al Alexandriei, iar nașterea lui Hristos s-a făcut dintr-o Fecioară curată¹¹. Taina întrupării Cuvântului pune în evidență *maternitatea feciorelnică*¹² a Sfintei Maria, aflată în relație directă cu calitatea Teotokos.

Receptarea selectivă a protoevangheliei este evidentă prin compararea fragmentelor și a informațiilor preluate din acest text și care au fost valorizate treptat în susținerea dogmelor Bisericii, în arta iconică și în cultul Bisericii. Aici a intervenit criteriul selecției textelor, anume inspirația dumnezeiască a lor. În ciuda faptului că autorul însuși al protoevangheliei se considera ”inspirat și înțelept de Dumnezeu¹³”, totuși, acest text este așezat în afara canonului biblic. Patrologii contemporani au respins paternitatea Sfântului Iacov asupra acestui text. Acest fapt nu a însemnat o eliminare completă a circulației acestui text valoros, ci o metamorfozare a influenței acestuia, manifestată prin topirea ideilor acestuia în predici, icoane, dogme sau nașterea unor sărbători dedicate sfintei Fecioare.

Autorul sau autorii acestui text antic au avut acces la o serie de ”testimonium”, potrivit expresiei lui Enrico Norelli, care făceau trimitere la profeția lui Isaia VII, 14 în care se amintește despre zămisirea lui Iisus dintr-o Fecioară, prin întruparea Domnului Hristos, dar contestat de iudaizantii rigoriști¹⁴. Biserica a manifestat din plin capacitatea sa de discernământ ca și consensus Patrum și a absorbit treptat tot ce este mai valoros în acest text. Pe de altă parte, acest consensus patrum se oglindește în faptul că Biserica creștină a dat viață celor scrise prin intermediul sărbătorilor creștine dedicate sfintei Fecioare, a dreptilor Ioachim și Ana, celebrate în toată creștinătatea, prin opere

¹⁰ Nestorie era de părere că Sfânta Fecioară Maria a născut doar pe Omul Iisus Hristos, întrucât Fiul lui Dumnezeu nu ar putea fi cuprins de pântecul matern al ei. Dogma mariologică depășește orice ”rânduială a firii”, la fel ca fiecare dintre dogmele Bisericii. Pentru Nestorie, spațiul și timpul, fiind limitate nu pot cuprinde pe cel nemărginit.

¹¹ O sinteză amplă asupra cultului Sfintei Fecioare a elaborat James Keith Elliot, „Mary in the Apocryphal New

Testament”, în volumul lui Chris Maunder (Editor), ”Origins of the Cult of the Virgin Mary” Burns & Oates, New York, 2008, p. 58-69.

¹² J. A. De Aldama, S.J., ”La maternite virginale de Notre Dame”, in vol. *Maria, nouvelles etudes sur la Sainte Vierge*, edition Beauchesne, tom VII, Paris, 1964, p. 122-123.

¹³ Protoevanghelia lui Iacov... cap. XXIV, Epilog.

¹⁴ Enrico Norelli, Claudio Moreschini, ”Istoria vechii literaturi creștine”, traducere de Hanibal Stănculescu și Gabriela Sauciu, ediție îngrijită de Ioan-Florin Florescu, Editura Polirom, Buc., pp. 172-173.

de artă – icoane și fresce bizantine, sculpturi sau vitralii ale catedralelor apusene, în reflecția teologică ce a îmbrăcat formă dogmatică.

Remarcăm pe de altă parte că Biserica a evitat acele pasaje de tip simbolic sau legendar, pe care le regăsim în acest text, precum: cei șapte pași ai Mariei, ieșirea unei porumbițe din toiagul lui Iosif, încremenirea creației la momentul nașterii lui Iisus, deschiderea muntelui spre a ascunde pe pruncul Ioan, conceperea fără de sămânță a Mariei de către Ana, prezența simbolică a dafinului în spațiul rugăciunii Anei¹⁵, simbolistica diademei, a porfirei, a hranei îngerești, etc. Cu privire la aceste aspecte simbolice prezente în text se poate observa că magisteriul Bisericii a dat o interpretare tradițională, ortodoxă respectivelor pasaje. Aceste interpretări sunt evidente în comentariile biblice ale Fer. Augustin în lucrarea : *Despre sfânta feciorie*, Meliton de Sardes în *Omilie despre Învierea Domnului* contra ereticului Leucip, Clement Alexandrinul în lucrarea *Stromate*, Sfântul Ioan Hrisostom în lucrarea *Omilii la evanghelia după Matei*, Sfântul Ioan Damaschin în *Cuvânt la Nașterea Născătoarei de Dumnezeu*, Origen, *Contra lui Cels*, etc. Protoevanghelia lui Iacov este prezentă indirect în cadrul acestor comentarii prin informațiile istorice valorificate, dar mai ales printr-o interpretare unanimă a virtuților acesteia, în sensul deciziilor conciliare de la Efes¹⁶.

În ceea ce privește al doilea dintre atributele care caracterizează receptarea protoevangheliei, cel succesiv- treptat, se poate spune că acest fapt este firesc și evidențiază relația de interdependență dintre Tradiția sacră și elementele valoroase cuprinse în documentul analizat. Vorbim astfel despre o influență în ambele sensuri, despre evidențiere și valorizare în ambele direcții. Pe de o parte, Tradiția Bisericii a aflat în textul acesta o serie de argumente care să susțină dogmele Bisericii, chiar cu prețul eliminării ei din canonul biblic, iar pe de altă parte, autorul protoevangheliei a folosit acele tradiții locale și agrapha locale din Siria și Palestina. Ulterior, Părinții Bisericii au integrat o mare parte a protoevangheliei în discursul public, asigurându-i astfel supraviețuirea peste timp și contribuind decisiv la cristalizarea mariologiei ortodoxe.

Faptul că dogma mariologică a fost elaborată într-o perioadă lungă de timp este totuși explicabil. Dezbaterile doctrinare nu s-au sfârșit îndată după publicarea protoevangheliei lui Iacov, sau a evangheliilor clasice, ci au continuat chiar cu mai multă intensitate, culminând cu perioada anilor 428-431, după care au înregistrat o stingere treptată.

¹⁵ Dafinul era considerat un arbore sacru în mitologia greacă, fiind considerat nemuritor și aflat în legătură cu zeul Apollo.

¹⁶ Edouard de Cothenet, "Ps. Meliton..." în vol. *Marie et la Sainte Famille*, la 62 – eme session des etudes mariales, Nevers, 2005, p. 45.

Autorul¹⁷ Protoevangheliei a avut în vedere toate aceste acuzații atunci când a pus în scris textul său. Intenția evidentă a sfinților evangheliști și a autorului protoevangheliei era aceea de a respinge acuzațiile aduse și de a sublinia mai convingător misterul nașterii supranaturale a lui Hristos ca Fiul al lui Dumnezeu. Nașterea Sa are caracter dumnezeiesc, exprimat prin nașterea cea fără de sămânță, iar mama sa este Fecioara despre care au scris profeții. Pe cale de consecință, Sfânta Fecioară devine Născătoare de Dumnezeu.

Influența protoevangheliei asupra dezbaterilor doctrinare ale vremii a cunoscut două mari perioade. etape. Prima etapă a acestei influențe o reprezintă perioada de la scrierea acestei lucrări, începând cel mai devreme cu anul 140 și continuând până la mijlocul secolului al IV-lea, la sinodul local de la Laodiceea, 363. Sinodul acesta consfințește în mod deplin structura canonului biblic, astfel încât lucrarea analizată este rejectată din canon, iar din acest moment difuzarea sa devine nerecomandată. Începând din această perioadă se poate constata o diminuare a circulației manuscriselor ce o cuprind, dar și a influenței acestui document asupra gândirii teologice. Totuși, acest text continuă să fie citat direct sau indirect, de către Părinții, cât și de scriitorii bisericești. Menționi cu privire la aceste texte și la autorul lor găsim în paginile scrise de Clement Alexandrinul, Origen, Prudențiu, Eusebu de Cezareea, Fer. Ieronim, etc.

O a doua etapă a receptării protoevangheliei o reprezintă perioada de după cristalizarea canonului biblic, îndată după anul 363. În perioada aceasta, fiind exclusă din canonul biblic, protoevanghelia are o circulație și o influență mai restrânse. Cu toate acestea, argumentele în favoarea pururea fecioriei Maicii Domnului și a nașterii sale dumnezeiești continuă să fie utilizate mai ales în omiliile episcopilor¹⁸, dar și în unele lucrări teologice. Sfântul Epifanie de Salamina citează și explică unele pasaje din protoevanghelie în lucrarea sa Panarion. O bornă esențială în dezbaterile teologice o reprezintă Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes, 431. Aici se definitivează dogma hristologică și implicit cea mariologică, iar argumentele protoevangheliei sunt valorizate alături de celelalte argumente biblice sau patristice. Punctul culminant al protoevangheliei, pedepsirea și vindecarea moașei Salomeea, este pus în relație cu încercarea adevărului Învierii de către Toma, prin pipăirea coastei de foc a Domnului¹⁹. Hermeneutica protoevangheliei gravitează în jurul acestui adevăr

¹⁷ Autorul acestei protoevanghelii se prezintă a fi Iacov, unul dintre fiii dreptului Iosif din prima sa căsătorie. Potrivit evangheliei după Matei XIII,55, Iacov, fiul lui Iosif este și frate cu Iust, Simon și Iuda. În ultima jumătate de secol critica atribuie aceste rânduri unui pseudo-Iacov sau chiar mai multor autori.

¹⁸ Potrivit lui C. Bădiliță, episcopul Zenon din Verona (362-371) în Tractatus, II,8 amintește despre pedepsirea și apoi despre vindecarea moașei necredincioase, Salomeea.

¹⁹ Protoevanghelia cap. XX: ”și *abia vâra Salomeea degetul între picioarele Mariei că începu să urle de durere: vai mie necredincioasa și nelegiuita, fiindcă l-am ispitit pe Dumnezeu cel viu, mi-a ars mâna.* ” Prin atingerea acesteia de Pruncul Iisus mâna sa este vindecată. Scopul

fundamental, acela că Fiul Sfintei Fecioare este Fiul lui Dumnezeu, iar nașterea Sa este fără de sămânță, născut din pânțecă feciolesc. Dealtfel, pentru a avea mai multă credibilitate, întregul text antic copiază îndeaproape forma literară și structura apologetică a sfințelor evanghelii, nu de puține ori fiind dependent și de unele pasaje din Vechiul Testament, precum cele referitoare la nașterea profetului Samuel din Ana.

Dogma pururea fecioriei Maicii Domnului este exprimată nu doar în sfințele evanghelii ci, poate, mai limpede și mai convingător, în această protoevanghelie. Bunavestire se realizează în două rânduri, în spații diferite, o dată la fântână, iar a doua oară în casa sa²⁰. Evenimentul, în ipostaza sa dublă este presărat cu multe detalii, în încercarea de a se putea da credibilitate evenimentului, dar și pentru a putea respinge zvonurile defăimătoare. Amănuntele privesc anunțarea veștii bune de către glasul cel necunoscut, momentul țeserii porfirii pentru templu, conceperea prin umbrirea Duhului Sfânt, cu trimitere la textul evanghelic de la Luca cap. I. Conceperea prin auzirea Cuvântului Domnului apare în varianta armeană, putând fi făcută o analogie cu textul ioaneic din prologul evangheliei sale care afirmă dogma fundamentală a creștinismului: și ”Cuvântul s-a făcut trup...” (Ioan I, 14).

Lumea catolică, valorizând această lucrare a promulgat dogma imaculatei concepțiuni a Sfintei Fecioare. Fragmentul la care se face referire în mod direct este anunțul făcut de către înger Sfintei Ana prin care i se vestește nașterea Mariei²¹. Fără a intra în dezbateri aprofundate, putem afirma că Tradiția răsăriteană a respins conceperea virginală a sfintei Maria de către Sfânta Ana, afirmând nașterea firească din pânțecă ce mai înainte fusese sterp. Acest aspect este subliniat în protoevanghelia lui Iacov când, la întoarcerea turmelor lui Ioachim din pustie, acesta a fost primit de soția sa cu afecțiune, după care, în ziua aceea, ”el s-a odihnit”, expresie prin care, într-un mod delicat se face *protoevangheliei devine astfel evident: întărirea credinței în curăția Sfintei Fecioare și a dumnezeirii Pruncului născut din ea.*

²⁰ Protoevanghelia cap. XI: „într-o zi a luat ulciorul și s-a dus la apă. Iată o voce îi spune: Bucură-te cea plină de dar Domnul este cu tine, binecuvântată ești tu între femei. Ea se tot uita în dreapta și în stânga să vadă oare de unde vine glasul acela. Apoi tremurând de spaimă se întoarse acasă. Puse ulciorul jos și luă porfirul și începu să coasă. Iată un înger al Domnului apără în față sa și-i zise: Nu te teme Maria căci ai găsit har înaintea Atotțiitorului și vei rămâne grea de la Cuvântul (Logosul n.n.) Lui. Auzind acestea Maria cugeta în sine, apoi întrebă: Dacă rămân grea de la Domnul vieții, voi naște ca toate celelalte femei? Atunci îngerul Domnului îi spuse: „Nu, Maria, ci o putere a Domnului se va revărsa peste tine. De aceea rodul sfânt care se va naște din pânțecă ta va fi numit Fiul al Celui Preaînalt. Și-i vei pune numele Iisus. Căci El va mântui poporul acesta de păcate.”

²¹ Protoevanghelia lui Iacov, IV: „și au venit la ea (la Ana) doi îngeri și i-au zis: iată bărbatul tău se întoarce acasă cu turmele. Căci un înger al Domnului s-a coborât la el și i-a zis: Ioachim, Ioachim, Dumnezeu ți-a ascultat rugăciunea, coboară cu turmele din pustie căci femeia ta, Ana, va rămâne grea (în manuscrisele cele mai vechi apare verbul la modul perfect: a rămas grea... iar în manuscrisele mai noi verbul apare la viitor) ” Manuscrisul Bodmer din secolul al III-lea -lea, menționează verbul la trecut : a conceput... Vezi dezbaterile filologice și teologice foarte interesante la Cristian Bădiliță: *Evangheliile apocrife...*p. 53.

aluzie la o zămislire firească a pruncului Maria²². Conceperea Sfintei Maria fără de sămânță ar putea fi interpretată ca o naștere supranaturală, ca o știrbire a omenității ei, fapt condamnat ca dochetism.

Receptarea protoevangeliei în programul liturgic al Bisericii este poate cea mai evidentă dintre modalitățile în care acest text antic a influențat într-un mod ireversibil evoluția cultului divin, atât în spațiul răsăritean, cât și în cel apusean. Există un număr de sărbători dedicate în mod esențial sfintei Fecioare Maria și familiei sale, care își au originile în acest document. Explozia acestor sărbători dedicate sfintei Fecioare are loc la puțin timp după sinodul ecumenic de la Efes, cel care așază la loc de cinste evlavia marianică, pornind de la sfințele evanghelii, de la protoevangelia lui Iacov și, desigur de la evlavia populară. Prima dintre aceste sărbători, în ordinea din calendar este : Zămislirea sfintei Fecioare Maria din pântecele Sfintei Ana, ce se serbează în lumea ortodoxă la data de 9 decembrie²³. Catolicii serbează această zămislire la 8 decembrie. Pornind de la un fragment din acest text a fost promulgată mai târziu, dogma imaculatei concepțiuni²⁴. La 9 septembrie ortodocșii îi serbează pe Dreptii Ioachim și Ana, îndată după Nașterea Sfintei Fecioare Maria. Intrarea în templu a Sfintei Maria se serbează anual la 21 noiembrie, atât de către catolici, cât și de către ortodocși. Nu este deloc întâmplător că și unele comunități protestante au început să manifeste evlavie pentru Sfânta Fecioară și celebrează parțial unele din sărbătorile creștine vechi dedicate acesteia²⁵. Am amintit aici doar dărbătorile care au temei doar în textul analizat, celelalte sărbători ale Maicii Domnului, precum Bunavestire, Nașterea Domnului, sau Adormirea Maicii Domnului ași au izvorul în Sfințele evanghelii sau în alte texte apocrife.

Literatura religioasă este și ea o mărturie evidentă a evlaviei generate de acest text misterios, privit desigur în strânsă legătură cu sfințele evanghelii. Unele informații istorice precum: numele dreptilor părinți ai Fecioarei, al arhierilor de la templu din vremea copilăriei Mariei, bocetul-rugăciune al Anei, impietirea creației timp de o clipă la momentul nașterii , îndoielile lui Iosif privind zămislirea pruncului Iisus, respingerea calomniilor păgânilor, numele celor două moașe ca martore ale nașterii dumnezeiești a lui Hristos, îndeletnicirile Sfintei Fecioare în vremea șederii sale la Templu, alegerea minunată a lui Iosif prin porumbița ce s-a așezat pe capul acestuia, toiagul ce a odrăslit, aducerea de daruri la templu de către Ioachim, retragerea acestuia

²² Protoevangelia cap. IV: „văzându-l a alergat și s-a prins de gât zicând: acum știu că Domnul Dumnezeu m-a binecuvântat din plin. Iată, cea care a fost văduvă nu mai este, și cea care nu a avut copii va zămisli. Prima zi Ioachim a rămas acasă și s-a odihnit.”

²³ Textul protoevangeliei consacră Sfintei Maria apelativul : Fecioara Domnului.

²⁴ Această învățătură a fost promulgată ca dogmă de Papa Pius al IX-lea în bula “Inefabilis Deus”, publicată pe 8 decembrie 1854.

²⁵ Influența protoevangeliei este evidentă chiar și în unele sure ale Coranului, dar și în literatură modernă.

în pustie, vestirea nașterii unui prunc dreptilor Ioachim și Ana, vârsta venerabilă a lui Iosif la momentul logodirii sale, elucidarea problemei fraților lui Iisus, atestarea unei peșteri plină de lumină și umbrită de un nor, ca locaș al nașterii Domnului, uciderea preotului Zaharia, etc. Acestea sunt detalii semnificative exclusiv datorate autorului/autorilor protoevangheliei. Toate aceste semne teologice au germinat mai târziu opere de o mare frumusețe precum: acatistul dreptilor Ioachim și Ana, al Bunevestiri, sinaxarul Dreptilor Ioachim și Ana precum și cele referitoare la nașterea pruncului Maria, intrarea sa în Templu, o parte a Psaltirii Maicii Domnului, etc.

Scenele inspirate de descrierile din Protoevanghelia lui Iacov au pătruns în iconografia ortodoxă iar Erminia lui Dionisie din Furna prezintă detaliile practice ale icoanelor dedicate Dreptilor Ioachim și Ana, cele privind nașterea și copilăria Sfintei Fecioare Maria, urcarea la Templu a lui Ioachim, bocetul Anei, respingerea darurilor aduse de Ioachim, îngândurarea lui Iosif, întâlnirea de la Poarta de Aur, bunavestire privind nașterea pruncăi Maria, Banchetul lui Ioachim în cinstea aniversării unui an de viață, binecuvântarea Sfintei Maria-pruncă de către Marele Arhiepiscop, prima Bunavestire de la fântână, Revenirea lui Iosif în casa sa, Apa cea amară ca încercare, Nașterea Domnului în peșteră, văzută ca antiteză între nor și lumină orbitoare, Moașele Zelemi și Salomeea îmbăiază Pruncul Iisus, rugăciunea Anei sub dafin²⁶, cei șapte pași ai Mariei, Sfânta Fecioară ce țese pânza catapetesmei templului, toiagul lui Iosif care înfrunzește, Îngerul care i se arată lui Iosif și îl consolează, etc. Fresce inspirate de textul protoevangheliei au fost zugrăvite în tot spațiul răsăritean, în Athos, Serbia, România, Bulgaria, etc. De pildă, unele dintre cele mai frumoase astfel de fresce bizantine sunt pictate la mănăstirea Humor. Alte scene sunt comune sfintelor evanghelii și protoevangheliei, fapt pentru care nu se va face referire despre acestea în acest text.

În concluzie, se poate afirma că bogăția de idei a protoevangheliei lui Iacov, idei care converg în mare măsură cu cele pe care le cunoaștem din sfintele evanghelii, planul bine structurat și orientat apologetic, forma literară atât de apropiată de cea a sfintelor evanghelii, ancorarea puternică în Tradiția vie a Bisericii secolului al II-lea precum și fidelitatea față de profețiile veterotestamentare legate de nașterea din Fecioară a lui Hristos, stilul sobru și convingător, prezența a numeroase simboluri creștine, iudaice și chiar grecești păgâne, toate acestea au influențat într-un mod cât se poate de fertil viața Bisericii, pe plan dogmatic, liturgic, și iconografic, iar acest lucru justifică pe deplin aprecierea deosebită a acestei lucrări de către antichitatea creștină, cât și de către teologii contemporani.

²⁶ Daphne este o nimfă din mitologia greacă, fecioară; ea l-a rugat pe Zeus să o transforme în dafin (laur) pentru a evita dragostea lui Apollo. În sens analog, Ana, sub un dafin, deplânge soarta sa ca fiind una asemănătoare cu a lui Daphne, condamnată să rămână singură, fără urmași. Acest fapt ar putea fi un indiciu al faptului că autorul protoevangheliei a fost un păgân familiarizat cu mitologia greacă.